

ז. ההבדל שבין נבואה לטובה לנבואת פורענות

דף לימוד מספר 18

ונשאר כאן עניין גדול צריך לבארו: והוא, שהנביא אם נתנבא ברעות לבני אדם שנתחייבו בכך, כגון: שיתנבא על רעב או חרב, או שתיהפך ארצם, או שיירדו עליהם ברקים וכדומה, ולא נתקיים שום דבר מזה אלא נמחל להם ועבר מצבם בשלום - לא יתברר בזה כזבו של הנביא ויהיה נביא שקר ויתחייב מיתה, כי ה' יתעלה ויתרומם ניחם על הרעה, ואפשר ששבו ופירשו מחטאותיהם, או שהאריך להם ה' בחכמתו ודחה פירעונם לזמן אחר, כמו שעשה עם אחאב באומר לו על ידי אליהו (מ"א כא, ט): "לא אָבִי הַרְעָה בְּיָמָיו, בְּיָמַי בָּנוּ אָבִי הַרְעָה עַל בֵּיתוֹ", או שמחל להם בגלל טובה שעשו מלפני כן. ולא על כגון זה אמר הכתוב (דברים יח, כב): "וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר וְלֹא יָבֵא".

אבל אם הבטיח שטובות תבואנה בזמן מסוים, כגון שיאמר ששלום יהיה בשנה זו - והיתה מלחמה, או שיאמר שהשנה תהיה גשומה וברוכה - והיה רעב ובצורת וכדומה לכך, הרי זה נביא שקר, ונתברר שטענתו שווא ושקר. ועל זה אמר הכתוב (שם): "בְּדוֹן דְּבָרוֹ הַנְּבִיא - לֹא תִגּוֹר מִמֶּנּוּ". כלומר שלא יפחידך וירתיעך מלהרגו יראתו ויושרו וחכמתו, כיון שהגיס רוחו וטען בדבר חמור, ודיבר שקר על ה', לפי שה' אם הבטיח טובה לעם על ידי נביא - הוא מקיימה בהחלט, כדי שתתאמת נבואתם אצל בני אדם. והוא אמרם ע"ה (ברכות ז, א): "כל דבר שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה - אפילו על תנאי אינו חוזר"¹⁵.

אבל מה שפחד יעקב אחרי שהבטיחו ה' בטוב באומר לו (בראשית כח, טו): "וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְכוּ'", ומצאנו שפחד פן יספה שנאמר (שם לב, ח): "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וְכוּ'", ואמרו חכמים בזה שפחד מחטא חמור שיתחייב עליו השמדה, והוא אומרם (ברכות ד, א): "קסבר שמא יגרום החטא"¹⁶, משמע מזה שאפשר שיבטיח ה' טובה ויכריעו

הערות - ילמד עניים דרכו

15 ז"ל הגמרא: "ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו. מנא לן? ממשו רבינו שנאמר: 'הרף ממני ואשמדם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום'. אף על גב דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה, אפילו הכי אוקמה בזרעיה, שנאמר: 'בני משה גרשום ואליעזר. ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו', ותני רב יוסף: למעלה מששים ריבוא, אתיא רביה רביה, כתיב הכא רבו למעלה, וכתוב התם: 'ובני ישראל פרו וישרצו וירבו'".

16 ז"ל הגמרא: "רבי יעקב בר אידי רמי, כתיב: 'והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך', וכתוב: 'ויירא יעקב מאד'? ! אמר: שמא יגרום החטא. כדתניא: 'עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית' - עד יעבור עמך ה' - זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קנית - זו ביאה שנייה. מכאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל להיעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא".

מסלול 1: יום ד, כד אייר	מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר	מסלול 4: יום ב, כד אייר

העוונות ולא יתקיים אותו הטוב! דע, שאין זאת אלא במה שבין ה' לנביא¹⁷, אבל חלילה שיאמר ה' לנביא להבטיח לבני אדם טובה בסתם ולא תתקיים אותה הבטחה. לא יתכן דבר זה, לפי שלא היה נשאר לנו במה לאמת את הנבואה¹⁸.

וכבר נתן לנו יסוד בספרו (דברים יח) שהנביא יִכַּחַן באמיתת הבטחותיו. ועל היסוד הגדול הזה רמז ירמיה במחלוקתו עם חנניה בן עזור. כי ירמיה היה מתנבא לרע ולאובדן, ושנכוכדנצר יגבור ויכבוש ויחריב בית המקדש. וחנניה בן עזור היה מתנבא לטוב ושיחזרו לירושלים כלי בית ה' שנלקחו לבבל (בגלות יכניה). ולכן אמר לו ירמיה בהתווכחו עמו: לפי היסודות המקובלים, אם לא תתקיים נבואתי ולא יגבר נכוכדנצר ויחזרו כלי בית ה' כדבריך - אין בזה הכחשת נבואתי, כי אולי ריחם ה' עליהם. אבל אם לא יתקיימו דבריך ולא יחזרו כלי בית ה' - בזה יתברר שטענתך שקר, ולא תתאמת

הערות - ילמד ענוים דרכו

17 קשה: הגמרא מביאה דוגמה נוספת שה' חזר בו - ההבטחה לעם שנאמרה בשירת הים שיקרע להם הירדן בביאה שנייה? מהמהר"ל בגבורות השם פרק ז תירץ שההבטחה לא נאמרה במפורש, אלא רק שיש היקש בין ביאה ראשונה לביאה שנייה (וניתן להוסיף שכיוון שלא עלו, נדחתה ההבטחה לעלייה אחרת שיעלו כולם יחד).

ועוד קשה: הרי המקור של חז"ל שכל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה לא חזר בו, הוא מהבטחה של ה' לנביא עצמו, למשה?

ועוד הקשו המפרשים מירמיהו יח, ז-י: "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאבד, ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו. ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע, ועשה הרע בעיני לבלתי שמוע בקולי - ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו". משמע שהנביא משווה בין נבואה לטובה לנבואה לרעה ובשתייהן הוא חוזר. המהר"ל תירץ שזה דיבור שהקב"ה אומר לעצמו, וזה דוחק.

הרלב"ג (מלחמות השם ו, יג) הקשה מהבטחה של הנביא לדוד המלך על ישראל שנכפלה במקרא, פעם אחת בשמואל ב' ושם נאמר "ולא יוסיפו בני עוולה לענותו", ופעם שנייה בדברי הימים א' ושם נאמר "לכלותו". ואמרו בגמרא בברכות ז, ב: "רב הונא רמי: כתיב 'לענותו' וכתיב 'לכלותו' - בתחלה (בתחילת הבית שהיו כשרים, הובטח להם) לענותו, ולבסוף (כשחטאו, וניתנו ביד הגויים לענותם) לכלותו".

המהר"ל הקשה על הרמב"ם מהבטחה נוספת שנראה לדוד על המלכת שלמה: "ודבר זה לא יתכן, מדברי רז"ל בב"ר בפרשת וישלח, אמרו: 'מכאן שאין הבטחה לצדיקים שנאמר: ויען בניהו בן יהוידע: אמן כן יאמר ה', והלא כבר נאמר: הנה בן נולד וגו' והוא יהיה איש מנוחה? אלא הרבה מקטריגים יעמדו מכאן ועד גיחון'. והנה אף על גב שהיה הנביא מתנבא 'הנה בן נולד וגו' וימשך מזה הכוונת הנביא - אין קפידא בזה".

ועוד הקשה רח"ק (אור השם מאמר ב, כלל ד, פרק ב) שהתורה הרי שאלה "כיצד נדע את הדבר" ולא חילקה בין נבואה טובה לרעה?!

18 מהרמב"ם יוצא חידוש גדול: באמת אין חילוק בין הבטחת ה' לטובה או לרעה, והיה ראוי שהכל יהיה תלוי במעשי בני האדם. ובאמת בהבטחות לנביא עצמו - ה' חוזר גם מהבטחה לטובה. אלא שכאשר הטובה באה בנבואה של נביא לעם, יש גזרה שתתקיים בכל מקרה כדי שיהיה ניתן לאמת הנבואה, וזאת אף שאפשר שהעם יחטא ולא יהיה ראוי לה! אולם מה גרם לרמב"ם לחלק חילוקים אלו ולהידחק כל כך? קביעתו הראשונית שבדוקים את הנביא בעתידות ולא בנסים!

מסלול 1: יום ה, כד אייר	מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר	מסלול 4: יום ב, כד אייר

נבואתך, עד שיתקיימו ההבטחות הטובות האלה שאתה מבטיח. והוא אומר (ירמיהו כח, ט-ז): "אֵךְ שָׁמַע נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָל הָעָם. הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן הָעוֹלָם וַיִּנְבְּאוּ אֶל אַרְצוֹת רַבּוֹת וְעַל מַמְלָכוֹת גְּדוֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבָר. הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשָׁלוֹם בְּבֵא דֹבֵר הַנְּבִיא יִדְעֵה הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלַח ה' בְּאַמַּת". כוונתו בדבר זה שאותם הנביאים שנתנבאו לטוב ולרע לא יודע מייעודיהם הרעים הצדקו בנבואתם או שיקרו, אבל תתאמת נבואתם אם הבטיחו בטוב ונתקיים¹⁹.

ח. רשות נוספת של הנביא לשנות מצווה בהוראת שעה

וכשתתאמת²⁰ נבואת הנביא כפי היסודות שביארנו, ונתפרסם, כשמואל ואליהו וזולתם, יש לאותו נביא לעשות במצוות מעשים שאין שום אדם זולתו²¹ רשאי לעשותם, כמו שאסביר:

אם ציווה לבטל איזו מצווה מכל מצוות עשה, או שציווה לעבור על אזהרה מן

הערות - ילמד ענויים דרכו

19 כך מפרש הרמב"ם. אולם הירושלמי אינו מפרש כן. וז"ל הירושלמי לסנהדרין יא, ה: "אמר לו ירמיה: אתה אומר 'בעוד שנתיים ימים אני משיב וגו'" ואני אומר שנבוכדנצר בא ונטל את השאר: 'בלה יובאו ושמה יהיו וגו'". אמר לו (חנניה): תן סימן לדבריך (=אות ומופת במציאות שנבואתך אמת והיא תתקיים). א"ל (ירמיה): אני מתנבא לרעה, ואיני יכול ליתן סימן לדברי, שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם. ואתה מתנבא לטובה, את הוא שאת הוא צריך ליתן סימן לדבריך. אמר לו: לאו, את הוא שאת צריך ליתן סימן לדבריך. אמר לו: אין כיני (=אם כן) הרי אני נותן אות ומופת באותו האיש, השנה ההיא הוא מת כי סרה דבר על ה'. והות ליה כן: 'וימת חנניה הנביא בשנה ההיא'".

לפירוש הירושלמי, ירמיהו לא אמר לו שמשום שניבא לטובה - אם זה לא יקרה מוכח שהוא נביא שקר, אלא שהבדיקה על פי ירמיהו היא על ידי האפשרות לתת סימן - מופת על הנבואה! והמופת על הנבואה שנתן ירמיהו בסוף היה לרעה - מותו של חנניה בן עוזר! הרי שהוכחה על הנבואה אינה על דבר עתידי שיקרה, כי הכל תלוי במצבם של ישראל, אלא בכך שהמופת שהוא מביא על נבואתו שהיא אמת חייב להתקיים, בין לטובה בין לרעה. הוויכוח בין הנביא ירמיהו לחנניה בן עוזר הוא מי ראוי שיתן סימן לדבריו כשיש סתירה בין הנביאים: ירמיהו אמר שאין ראוי שנביא שמנבא לרעה יתן סימן, כי נתינת סימן יוצרת מצב במציאות שהנבואה תתקיים מכל מקום, ואין ראוי לקבע נבואה לרעה, שהרי יש אפשרות שה' יתנחם. אבל נבואה לטובה ראוי לתת סימן כדי שתתקבע. אך חנניה לא רצה לתת סימן, ועל כן נתן ירמיהו סימן, אך לא על נבואתו שתתקיים אלא על כך שחנניה בן עוזר היה נביא שקר. נמצא שדברי הירושלמי כדעת אור השם הסובר שבתחילת עבודת הנביא הוא צריך לתת אות על נבואתו: "אם אני נביא אז יקרה כן וכך", ולא שכל הבטחה לטוב או למוטב שיאמר אחר כך תצטרך להתקיים. או שדברי הירושלמי כדעת עקידת יצחק שכל חכם וצדיק וחסיד הטוען שהוא נביא שומעים לו, ואינו צריך אות ומופת אלא כשיש מי שמכחיש כנגדו.

20 כי מי שרק מוחזק בנבואתו עדיין לא נוכל לשמוע בקולו, אלא הוא משרת רק כ"מגיד עתידות" וכ"מודיעין" עד שיוחזק לנביא.

21 היינו אדם שאינו בית דין. כי בית דין יכולים גם כן להורות הוראת שעה נגד התורה. ועוד יש להם כוח יותר - לבטל מצוות עשה בשב ואל תעשה. ויש דעות באמוראים שבית דין יכולים אף לבטל איסור בקום עשה.

מסלול 1: יום ד, כד אייר	מסלול 3: יום א, כה אייר
מסלול 2: יום ה, כד אייר	מסלול 4: יום ב, כד אייר

האזהרות מכל מצות לא תעשה - חייבים לשמוע לו בכל דבריו, וכל העובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים. חוץ מע"ז, והוא מאמר חכמים בתלמוד (סנהדרין ז, א): "בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מע"ז", אבל בתנאי שלא יקבע זה לדורות ויאמר שה' ציווה בזה לעשות כך וכך לדורות עולם. אלא שיצווה הוראת שעה ובזמן מסוים בלבד. ושואלים את הנביא עצמו, בעת שיצווה לעבור על מצווה מכל המצוות שנצטוונו בהם על ידי משה נביאו ע"ה, והוא עונה שעבירה זו אינה תמידית, אבל נעשנה עכשיו בלבד כדרך שעושים ב"ד בהוראת שעה. כמו שעשה אליהו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ, וכבר נבנה המקדש בירושלים, ומעשה זה יתחייב העושהו כרת אם עשהו שלא על פי נביא, וכבר הזהיר ה' עליו בכתוב באומרו (דברים יב, ג): "הַשָּׁמַר לְךָ פֶּן תַּעֲלֶה עִלְתֶּיךָ בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה", וענש עליו כרת שנאמר במקריב בחוץ (ויקרא יז, ט): "וְיִנְכַרְתָּ הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמּוֹ". ואלו שאלוהו ע"ה כשהקריב בהר הכרמל ואמרו לו: מה תאמר, הנוכל לעשות כמעשה הזה לעולם? כי אז היה אומר שאסור, ושהמקריב בחוץ מחויב כרת. אבל נעשה זאת עכשיו כדי לברר בכך שקרי נביאי הבעל ולבטל טענותיהם. וכמו שעשה אלישע בצוותו לישראל במלחמת מואב - לכרות עצי פרי, והוא אומר (מ"ב ג, ט): "וְכָל עֵץ טוֹב תְּפִלוּ" וכבר הזהיר ה' על כך באומרו (דברים כ, ט): "לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצֶה לְנִדְחַת עֲלֵיו גְרוֹן", ולו שאלו את אלישע: האם בטלה מצווה זו ומותר לנו להבא לכרות עצי פרי כשנצור על עיר? היה אומר שאסור לעשות כן, אבל נעשה זאת עכשיו.

והנני מביא לך משל על פי הכלל הזה, שתדון בו בכל המצוות. נביא שכבר התאמתה נבואתו אצלנו כמו שביארנו, יאמר לנו ביום השבת שנקום כולנו נשים ואנשים ונבעיר אש ונעשה בה כלי זין ונחגרם ונלחם באנשי מקום פלוני היום שהוא שבת ונבזז ממונם ונכבוש נשותיהם - חייבים אנחנו המצווים בתורת משה לקום מיד, בלי להתמהמה במה שציוונו, ונעשה כל אשר יצווה, בזריזות וחריצות בלי פקפוק ובלי עיכוב. ונאמין בכל מה שנעשה באותו היום - שהוא שבת - מהבערת האש ועשיית המלאכות והמלחמה וההרג - שהיא מצווה, שעליה נקווה גמול מאת ה', לפי ששמענו לדברי הנביא, שמצוות עשה לשמוע לדבריו כמו שציוונו ה' על ידי משה (שם יח, טו): "אֲלֵיו תִּשְׁמָעוּן", ובא בקבלה: "בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מע"ז", שאם יאמר לנו: עבדו היום בלבד לצורה זו, או קטרו לכוכב זה בשעה זו בלבד הרי זה נהרג, ואין שומעין לו. אבל אדם שרואה את עצמו לפי דמיונו צדיק וישר והוא זקן וישיש, ויאמר: הנני זקן מאוד, ואני כבר בן כך וכך שנים ולא עברתי על שום מצווה מן המצוות כלל, ואיך אקום היום שהוא שבת ואעבור על אסור סקילה ואלך למלחמה? ואני לא אוסיף ולא אגרע ויש אחרים במקומי ובני אדם רבים שיקיימו את הציווי הזה - הרי אותו האיש עבר על דבר ה' והוא חייב מיתה בידי שמים על שעבר על מה שציווהו הנביא. ומי שציווה לשבות הוא שציווה לקיים דברי כל נביא ומה

שיקבע, והעובר על ציוויו חייב כמו שאמרנו. והוא אמרו יתעלה (שם יט): "הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרֵי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁמִי אֲנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעַמּוֹ".

אולם הקושר קשר שלקיימא ביום השבת הזה בשעת עשייתו מלאכות אלו ואינו צריך לקשר זה לשום עזר במה שצווה הנביא - הרי זה חייב סקילה.

והנביא הזה עצמו שציוונו במה שציוונו לעשות ביום זה שהוא שבת, וקיימנו דבריו, אם יאמר שתחום שבת אלפיים פחות אמה או אלפיים ואמה ויחס הדבר מצד הנבואה, לא שנראה לו בדרך העיון והדין, הרי זה נביא שקר ומיתתו בחנק. ועל דרך זו תדון בכל אשר יצווק הנביא. וכל מה שתמצא במקרא מדברי הנביאים נגד מצווה מן המצוות - הנה היסוד הזה מפתח לכולם.

ובזה בלבד נבדל הנביא משאר בני אדם בתורה. אבל בעיון ובדין ובחקירה בדיני התורה הרי הוא כשאר החכמים הדומים לו שאינם נביאים, ואם יפרש איזה פירוש, ויפרש מי שאינו נביא פירוש אחר, ויאמר הנביא: "אמר לי ה' כי פירושי הוא הנכון" - אין שומעין לו, אלא אפילו אלף נביאים, שכולם כאלהו ואלישע פירשו איזה פירוש, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש - אחרי רבים להטות, ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, לא כדברי האלף נביאים המופלגים. וכך אומרים חז"ל (חולין קכד, א): "האלוהים (לשון שבועה)! אילו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה - לא הוה ציתנא ליה ולא שמענא מניה". ואמרו עוד (יבמות קב, א): "אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במגעל - שומעין לו, בסנדל - אין שומעין לו". כוונתם בכך שאין תוספת וגרעון בתורה מצד הנבואה בשום פנים. וכן אם אמר הנביא שה' אמר לו כי הפסק במצווה פלונית כך, ושדינו של פלוני הוא הנכון - הרי אותו הנביא נהרג, לפי שהוא נביא שקר כמו שביארנו. לפי שאין תורה אחרי השליח הראשון ואין תוספת ואין גרעון (=העיקר התשיעי). "לא בשמים היא" (דברים ל, יב), ולא המחננו (=הפנה אותנו) ה' אל הנביאים אלא המחננו אל החכמים בעלי הדין, לא אמר: "ובאת אל הנביא", אלא אמר (דברים יז, ט): "וּבָאָתָּ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט". וכבר האריכו חכמים בעניין זה מאוד מאוד והוא הנכון.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע יש חילוק בין נבואה לטובה לנבואה לרעה? הרי כמו שיתכן שינוי בעם לטובה אחרי נבואת פורענות על ידי עשיית תשובה, כך יתכן שינוי לרעה אחרי הבטחה לטובה?
- ✦ למה טובה שהבטחה לנביא עלולה לא להתקיים בגלל חטא, ואילו הבטחה לטובה שהנביא אמר לבני אדם חייבת להתקיים?
- ✦ האם אין מקרים שגם הבטחה לטובה לא התקיימה? כיצד ניתן לתרץ את הרמב"ם?
- ✦ למה הוראת שעה בניגוד לתורה אינה נחשבת "תוספת או גירעון בתורה"?